

שני בתים לחלום
ילדות ואמהות בקיבוץ – שלושה דורות
ר. לבקוביץ
ירושלים: הוצאת כרמל. 2007.

ספרה של רבקה לבקוביץ מוביל אותנו למסע בין שני בתים: בית המשפחה ובית הילדים. מסע זה שזור בתוכו מסעות נוספים: מסע בין אידיאולוגיות, מסע בין דורות, מסע בין חדר הטיפול לבין הקהילה, מסע בין חלומות, רגשות ואינטואיציות לבין אמונה בדרך, והמסע האישי והמקצועי של המחברת. בין כל המסעות הללו מקשרות חוויות ילדות והורות של אנשים שחיו בקיבוץ וחוו את הלינה המשותפת כילדים או כהורים או כשניהם.

חלקו הראשון של הספר מורכב מסיפורי טיפול ומראיונות בסגנון סיפורי חיים שנעשו ותועדו על ידי המחברת עם אנשים שחוו את הלינה המשותפת. לבקוביץ, עובדת סוציאלית בכירה, פסיכותרפיסטית ומטפלת משפחתית, פותחת את הספר בסיפורה האישי, שהיא מכנה "המסע אל העצמי". היא בוחרת שלא להתחבא מאחורי מטופליה, כדבריה, ולחשוף מעצמה את שהיא גילתה בתהליך הטיפול שעברה. סיפורה האישי מכניס את הקורא עמוק אל נבכי הנפש של ילדה קטנה במרחב הקיבוצי, ושל האם שהייתה לאחר מכן, נקרעת מתינוקה, לא מממשת את אימהותה כפי שליבה מורה לה, עד תהליך הטיפול, ההתמודדות והשחרור. מבחינתה "אין זה סיפור של כעס, האשמה או סגירת חשבון. זה סיפור של כאב שהיה בלתי מודע ונחשף. הזעקה האישית שפרצה מתוכי מוטטה את חומות ההשתקה" (עמוד 26).

ההתמודדות עם הכאב וחשיפת ההשתקה מעברה מהווים את עמוד השדרה של הספר. הם מתבטאים אצל אנשים שונים במגוון דרכים, עוצמות וחוויות. בכך הם ממחישים את הקשר ההדוק בין החוויה האישית לבין המרחב הציבורי, על פני תקופה שבה המבנה הקיבוצי עובר שינויים מטלטלים. הנרטיבים המוצגים בספר מקיפים שלושה דורות: ותיקי דור המייסדים שגדלו כילדים בבית הוריהם, ונשאבו באמונה מלאה לבניית הקיבוץ באמצעות הגשמת רעיונות קולקטיביסטיים, וביניהם הלינה המשותפת; הדור השני, אשר יותר מכולם מימש רעיון זה, שכן כילדים הם גדלו בלינה המשותפת, וכהורים כך גם גידלו את ילדיהם; בני הדור השלישי שגדלו תקופה מסוימת בלינה משותפת וחוו את תהליך המעבר ללינה המשפחתית ולחויית ילדות והורות אחרת. בחלק זה מוצגים גם קטעים מסיפורי טיפול המאפשרים מעין הצצה מרתקת וחומלת למסתרי הנפש, הנוגעת בטראומות, דילמות, חסכים ואובדנים,

פרשנויות והשלכות של חוויית הלינה המשותפת, כמו התקפי חרדה, הסתגרות והתעלפויות. המסע אל הלא-מודע, אל הכאב, אל מה שהושתק, חושף את מה שדוכא ושותק. מסע זה מלמד גם על המנגנונים המורכבים שנוצרו בנפשם של אנשים שאפשרו את חייהם בקיבוץ אז ומלווה את חייהם כיום, וכן את תהליכי ההתפתחות, האיחוי, הפרשנות המחודשת והשינוי.

בחלקו השני של הספר מוצגת סקירת ספרות תיאורטית ומחקרית בנושא אמהות וילדות בקיבוץ, ונעשה חיבור בין הקולות והמסרים המוצגים מהראיונות ומהטיפולים לבין התיאוריות וממצאי המחקרים בנושא. הסקירה כוללת רקע היסטורי על החינוך הקיבוצי ומוצגות מספר תיאוריות פסיכולוגיות לגבי ילדים, בעיקר תיאוריות יחסי אובייקט. בניתוח שנערך בחלק זה משולבים גם קטעי ראיונות עם זאב אוטיץ ושלמה יצחקי, שיחד עם אישים אחרים הובילו תפיסות חינוכיות בקיבוץ המאוחד ובקיבוץ הארצי. כיוון שהספר אינו מבוסס על מחקר, יש בחלק זה כדי לתקף תיאורטית ולהסביר את התחושות, הפרשנויות וההתנהגויות שתוארו בחלקו הראשון.

הספר מסתיים בדיון בהבדל בין שלושת הדורות שחוו את הלינה המשותפת, ובכך מאפשר לקרוא לבחון על רצף זמן את ההתפתחות בתהליכי ההתמודדות עם שיטה זו, ולבחון בחינה ביקורתית את השיטות הגלויות והחבויות להבניית תודעה המפנימה את הרעיונות הקולקטיביסטיים כאורח חיים ראוי.

רבות נכתב עד היום על הלינה המשותפת, אך חדשנותו של הספר הינה בחשיפת ההתמודדות הנפשית עם הלינה המשותפת דרך הזווית הטיפולית. הלינה המשותפת נחקרה במשך עשרות שנים על ידי חוקרים מהארץ ומחו"ל שהתעניינו ב"ניסוי האנושי", כפי שהוא מכונה לעיתים, שבו הופרדו ילדים מהוריהם כחלק משיטת חינוך. עם זאת, ההיבט הטיפולי של הנושא לא קיבל תשומת לב ראוייה. ההצצה אל "ספת הטיפולים" שעליה מונחת הלינה המשותפת היא מחדשת ואף נועזת, ויש בה כדי לעורר הסתייגויות ואף תרעומת וזעם, בעיקר בקרב חברי קיבוץ שחוו חוויות ילדות והורות שונות מאלה המתוארות בספר. אומנם, גם המחברת מציינת כי היא מודעת לכך וכי ההתפתחות הנפשית של בני קיבוץ נמצאת בהתפלגות נורמלית ביחס ליתר האוכלוסייה. עם זאת, היא מחדדת את הקשבתנו כלפי המשמעות הנפשית של הניתוק המוקדם מהאם, מצביי הבדידות, החינוך הנוקשה, ריבוי המטפלים ומאפיינים ייחודיים נוספים שהקשו והעיבו על חייהם של חלק מהילדים וההורים, וכל זאת מתוך זווית רגשית. אף שהמחברת מסייגת כי היא נמנעת מאמירה קולקטיבית ומכלילה, מסריו המרכזיים של הספר מכוונים את הקורא לבקר את הלינה המשותפת בשל מחיריה הנפשיים.

בתקופה זו, שבה חוזר ומתחדש השיח על הלינה המשותפת דרך ספרות, אמנות חזותית, מחקרים, סרטים ואמצעי התקשורת (לדוגמה: טל, 2007; למדן, 2004; תמיר, 2005), מהווה ספר זה עוד "קול", המצטרף למקהלת הקולות השוברים את השתיקה

הקהילתית שנכפתה, ללא יודעין, על הבוגרים ועל ההורים של הלינה המשותפת. זוהי שתיקה קולקטיביסטית, בעלת משמעות היסטורית, שהשקיטה וחסמה קולות אישיים שנפגעו מן הגישה ומן השיטה, ולמרות זאת, לרוב ללא מודעות, המשיכו לקחת בה חלק ואף להצדיק אותה שנים רבות. השיח המתחדש בנושא זה אינו דן רק בשיטה גופה, אלא מתרכז באופן ביקורתי בתהליכי ההבניה החברתית שהופעלה דאז, דרך נרטיבים של זיכרונות, משקעים, השפעות, דיאלוגים, תגובות. כך גם בספר זה, הנגיעה בקולות האישיים דרך הסיפורים הסובייקטיביים, בתקופה שבה נרטיבים אישיים מקבלים במה ולגיטימציה, מחזקת את מסרי הספר.

"שני בתים לחלום" מופנה לא רק לחברי קיבוצים או לאנשי טיפול, שהרי מעבר לסיפור הלינה המשותפת ומשמעויותיה, הספר הוא בעל ערך במישור החברתי. הוא מהווה דוגמה מעניינת לתהליכי הבניה חברתית שבהם חברה מְבַנָה בצורה אידיאולוגית, חברתית ופיזית מבנים המחזקים את רעיונותיה. מבנים אלה, שעם הזמן עוטים חומות מתוחכמות, יוצרים תהליכי השתקה ומנגנוני דיכוי והדרה, ובכך משמרים ואף מחזקים את עצמם. הקשר המוצג בספר, בין בעיות אישיות-פרטיות לבין התנהלות המרחב הציבורי, שאף ראוי היה כי יחודד ביתר שאת, משמעותי ביותר להבנת תהליכים פסיכולוגיים וגם תהליכים חברתיים.

השיח החברתי הגובר כיום בנושא משפחתיות נותן אף הוא תוקף לנושא הספר, בחזקו את ההנחה שילדים צריכים לגדול בחיק משפחתם, תוך המחשת משמעויות הניתוק, הן לילדים והן להורים. פן מעניין נוסף נמצא בספר בהיותו מתעד קהילה בשינוי, דרך זווית אישית-אינטימית של האינדיבידואלים החווים את השינוי. ההדרגתיות של השינוי, כפי שהיא מופיעה בסיפורי הדורות השונים, מלמדת על מורכבותם ועל תלותם ההדדית של תהליכי שינוי אישיים-נפשיים וקהילתיים-חברתיים.

העובדה שהספר נכתב לא רק "על אחרים" אלא מתוך עולמה של הכותבת עצמה, מוסיף לו פן אותנטי, אנושי ואמין. לבקוביץ מלווה את הכתיבה התיעודית והעיונית במעין יומן רפלקטיבי שמנכיח את דמותה כמטפלת, כילדה, כאם, כמטופלת וככותבת המשלבת את המסרים. בכך היא מנהלת מעין דיאלוג פתוח בפני הקוראים על המסע שהיא עוברת. בהתאם לכתיבתה הרפלקטיבית, אוסיף כאן גם אני, שהייתי פעוטה בלינה משותפת, וגם הייתי אם בקיבוץ בלינה משפחתית, והקריאה בספר מטלטלת אותי אל מחוזות זיכרון ושכחה, אל שהיה ושלא היה – ואל שיהיה.

המסע של הכותבת, שבו היא פותחת את הסיפור ולמעשה ממשיכה אותו לאורך הספר, מהווה לדעתי מסר בפני עצמו, המלמד על חשיבות הדיבור, השיתוף והמודעות להשלכות הלינה המשותפת. נראה כי בכך מודגם הלכה למעשה מסר מרכזי לגבי המזור שניתן למצוא בהתמודדות הפסיכולוגית עם חוויות אלה. נראה כי בין שלל המסעות בספר, המסע המרכזי בו הינו המסע של הקורא פנימה

סוקרים ספרים

והחוצה — ההזדמנות לקרוא על מסעות פנימיים-אישיים של אנשים, ולהבין אותם מתוך מסע החוצה, אל המרחב החברתי, הבין-דורי והאידיאולוגי.

מקורות

טל, ר. (2007). ילדי השמש (סרט).
למדן, א. (2004). משתיקה לזעקה לדיבור — שלושה דורות של אימהות בקיבוץ. רמת אפעל: יד טבנקין.
תמיר, ט. (2005). לינה משותפת. קבוצה וקיבוץ בתודעה הישראלית. תל-אביב: מוזיאון תל-אביב לאמנות.

ד"ר ארנה שמר

בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד

האוניברסיטה העברית בירושלים;

יד טבנקין, מרכז מחקרי, רעיוני ותיעודי של התנועה הקיבוצית